

# Könnyű-e ráknak lenni\*

## Biológiai fantasztikus elbeszélés

Ha azt hiszed kedves olvasó, könnyű ráknak lenni, súlyosan tévedsz. Nekem rákká kellett válnom alig egy órára, de ez az egyetlen óra a legkínzóbb nyomokat hagyta bennem. Ne kérdezd, hogy volt ez lehetséges, mert csak zavarba hozol.

Öreg fűzfa gyökerei alatt ültem egy kis folyó tiszta fenekén a homokban, zsákmányra várva. Éhes voltam, szörnyen éhes. Ezen a reggelen csak egyetlen csiga volt a reggelim, s az éhség rendkívül kellemetlen érzés. Mellettem nagy vízipocok úszott el, amelynél jobb ebédet el sem lehetett volna képzelni. Elég megragadni a pocokot ollóimmal, és víz alatt tartani amíg levegő híján meg nem fullad, s azután pukkanásig eheted magad. De hagytam elúszni a zsákmányt, mert nagyon gyengének éreztem magam, s nem bírtam volna megbirkózni vele. A fejem is fájt. Szörnyű, kibírhatatlan fejfájás gyötört. Volt már valaha kedves olvasó migréned? Mert akkor el tudod képzelni ezt a szörnyű, monoton fájdalmat. Pontosan így fájt a fejem, de nemcsak a fejem; a mellemben olyan nyomást éreztem, hogy alig bírtam lélegezni, úgy tűnt, a farkamat satu szorítja össze, az ollóim és a lábaim kibírhatatlanul sajogtak. Én voltam a világ legszerencsétlenebb teremtménye. És a fájdalom nőttön-nőtt, majd az étvágyam is elmúlt. Szokatlan nyugtalanság vett erőt rajtam. Ideges, sőt ingerült lettem. Nyilvánvalóan súlyosan megbetegedtem. Bebújtam az odúmba, a fűzfa gyökerei alá. Ugyan itt hűvösebb volt, de a fájdalom nem csillapodott. Hallottam, ahogy a folyópartra kolompolva megérkezett a tehéncorda. Hangosan bőgtek és a lábukkal

\* Alekszandr Beljaev: Szobranije szocsinenij. I–VIII. tom 8. Moszkva, 1964, pp.491–495.

felkavarták a vizet. Útálom ezeket az óriási teremtményeket, mert kibírhatatlan zajongásukkal elriasztják a rovarokat és a békákat. De ez alkalommal úgy gyűlöltem őket mint még soha. Iszonyatosan szomjaztam a csendet. Fájtak a szemeim, a fülem, nem volt testemnek egyetlen porcikája sem ami ne fájt vagy sajgott volna.

És ekkor ráadásul kitört a vihar. Ez mindig megviseli az ember idegeit. Úgy éreztem megőrülök. Még mélyebben ástam be magam odúmba, ahol váratlanul egy másik, elég nagy rákba ütköztem, aki tőlem nem messze lakott. Nem fogtam hozzá hogy elüldözsem, túl gyenge voltam.

De a szomszédommal is valami szokatlan történt. Ide-oda hengergőzött a homokon, egyik oldaláról a másikra, felemelt ollóit egymáshoz dörzsölve, ütögette, verte velük a homokot, csaknem fejre állt. Szegény, biztos elment az esze. Végül rángatni kezdte a bal ollóját, miközben azt a jobbal a homokba préselte. És ekkor hirtelen észrevettem, hogy a bal ollójából, mint egy kesztyűből, egy zsenge, hússzínű olló csúszott ki, melyet nem védett a rákpáncél biztonsága. Ekkor értettem meg, mi a baja, s mi az én kínom oka is. Mindketten vedlettünk. De — tudnivaló — más dolog tudni, és más saját bőrödnön megtapasztalni.

Képzeld csak el, hogy egy őrült középkori lovag újszülött gyermekét páncélba bújtatja, hogy a csecsemő születésétől fogva loagnak nézzen ki. A gyermek teste nő, de a páncél nem. Hogy szenvedhet az ilyen test! Valami hasonlót éltem át én is. A legszörnyűbben a fejem fájt. Mikor még ember voltam, egyszer azt olvastam egy lidércnyomásokkal teli könyvben, hogy valami szobrász, amikor formát vett egy élő ember fejről, nem gipsszel öntötte le azt, hanem valami olyan speciális anyaggal, mely kiszáradva gránitnál keményebb lett. A szerencsétlen megfulladt az áthatolhatatlan kőburokban. Így éreztem én is a folyó fenekén, akárcsak az a boldogtalan.

Rövidesen a fájdalom olyan elviselhetetlenné vált, hogy én féktelen fájdalmamban ugyanazokat az őrülségeket kezdtem csinálni, amit az imént szomszédom, a szemem láttára. Forgolódtam, buk-fenceztem, görgettem magam egyik oldalamról a másikra, fejreálltam, hengergőztem, fejem a fagyökerekbe és kövekbe ütögettem, verdestem az ollóimmal, mintha csak eszeveszetten tapsolnék, forgolódtam, izegtem-mozogtam.

Az életemért küzdöttem. Puha, érzékeny testem kemény páncél fojtogatta. Éreztem, ha nem sikerül ebből a börtönből kiszaba-

dulni, megöl. Az odúmban ide-oda kúsztam, mintha csak saját magamtól akartam volna megszabadulni, miközben erőm egyre apadt. Néhány percre mély ájulásba zuhantam, mint akinek váltóláza van. Aztán az egész testemet átjáró fájdalom eszméltre térített és újra kezdődött a küzdelem „önmagammal”. Ki agyalta ki ezeket a szörnyű kínokat? A lábfejeimet mintha satu szorította volna és mintha valaki őrülden kínzó lassúsággal percről percre összebb szorította volna a satu pófáit ...

Bárcsak tudnának ordítani a rákok! Velőtrázóan sikoltoznának. De én, nem tudok kiáltani, kénytelen voltam hangtalanul kínlódní ... Azokban a pillanatokban, mikor a fájdalom mintha kicsit alábbhagyott volna, hogy aztán újult erővel feltámadjon, láttam, mi történik szomszédommal. Már második ollóját is kiszabadította. De a fejét és torát a páncél még szorításában tartotta. Irigységgel bámultam rá mikor iszonyattal vettem észre, hogy miközben kétségbeesetten próbált kiszabadulni, saját lábainak egyikét önmaga tépte le. Persze így is maradt kilenc lába, és a kitépett láb is újra fog nőni, mégis szörnyű volt látni, hisz egy láb híján már nem tud olyan keményen küzdeni az életéért, mint egészséges testtel.

Miközben az ollóimat égő fájdalom gyötörte, és én egyre csak ütöttem egyiket a másikhoz, ahogy a parádéskocsis csapkodja össze kesztyűs tenyerét a fagyasztó hidegben. Mikor lesz ennek vége?

Fejemet a homokba támasztottam, ollóimra ágaskodtam, s felémelt farkammal erőteljesen hadonásztam. S ebben a pillanatban éreztem hogy bőröm felrepedt a tor és a farok-páncél találkozásánál. Oh, micsoda megkönnyebbülés! A páncél alá behatolt a hűvös víz s felfrissítette az elkínzott, felszaggatott testet, bár sajnos, csak kis területen. Még egy erőfeszítés, s a páncél felemelkedett hátamon, míg a fejem legkeskenyebb részén még elviselhetetlenebb fájdalom gyötört. Egyből hanyatt fordultam, hogy az elálló páncélt visszafelé nyomjam a hátamon, de ebben a pillanatban, új rettenetes fájdalom dermedtett meg. A szemeim! A leváló páncéllal együtt elváltak a testemtől! Semmit sem láttam. Égtek a szemeim, mintha sütővassal sütögetnék őket. Visszaút már nem volt, a menekülés egyetlen útja az volt, hogy kiszabaduljak a páncélból.

Végül sikerült kiszabadítanom a szemeim és a csápjaim. Még néhány „ráktalan” (mondhatnám „embertelen”) erőfeszítés, ledobtam páncéлом s kihúztam lábaim a szűk héjből. Szabadság! Szabad vagyok! Néhány pillanatig mozdulatlanul feküdtem. A fájdalom azon-

nal alábbhagyott. Igazi gyönyör járta át tagjaim, a hideg víz szokatlanul csiklandozta meztelen testem. Újból láttam. Láttam a mellettem heverő páncélt. Milyen furcsa látvány volt! Mintha saját tetemem feküdt volna mellettem. Szinte olyanok voltunk mint két tojás.

Milyen csend van! Vagy talán megsüketültem? Hallgatózom, de egyetlen hang sem jut a fülemig, mintha minden hang elhalt volna. Tulajdonképpen mi van velem? Csak nem süketültem meg? Új, furcsa érzés vesz rajtam erőt. Mintha elvesztettem volna az egyensúly-érzésem. Nem tudom: az oldalamon vagy a hátamon fekszem-e. Megpróbálok átfordulni az oldalamra. Fekszem, látgy bőrömön érzem a homok érintését, de még mindig nem tért vissza egyensúly-érzetem. Mit tegyek? És ekkor az ösztönöm jött segítségemre. Semmit sem tudtam egy rák fülének felépítéséről. Nem tudtam, hogy belsejében speciális szőröcskék vannak, melyek az idegrendszerrel vannak összeköttetésben, s hogy ezek a különböző vastagságú szőröcskék különböző magasságú hangokra rezonálnak, azt sem tudtam, hogy ezek a „húrok” csak akkor működnek, ha a szőröcskéket valami kívülálló tárgy feszíti meg, homok mondjuk, vagy kődarab. Mindezt nem tudtam ugyan, de ösztönösen elkezdtem látgy ollóimmal kaparni a homokot és beledugdostam a füleimbe, melyek piciny nyílások voltak rövid bajszaím tövében. Így sikerült hallószervemet újra működőképes állapotba hozni: ahogy bedugtam a fülembé a homokszemcséket, hallani kezdtem. Hogy hogyan hallottam? Természetesen nem olyan jól, mint egy ember. Ha bedugod a füled az ujjaddal kedves olvasó, távoli zúgást hallasz. Ha fel és le mozgatod ujjaid, úgy a füledben a zaj hangmagassága változik. Valahogy így hall egy rák, persze nem egészen, de másképp nem tudom elmagyarázni.

Szóval, elkezdtem hallani, s ezzel együtt egyensúlyérzetem is visszatért. Mikor függőleges helyzetben volt a testem, a fülemben levő kövecské nyugalmi helyzetbe került, ha testem behajlítottam, a kövecské nyomta a hallózsák oldalfalában levő egyik szőrt, s így érzékelnem tudtam az oldalirányú dőlést.

És most, hogy újból láttam, hallottam, ura voltam mozgásomnak, s szaglászom is a régi volt, milyen szálnalmas lény voltam! A homok túl érdesnek tűnt, fájdalmas volt „mezítláb” lépkedni rajta. A testem teljesen védtelen volt, szenvedtem a hidegtől, s gyenge ollóimmal aligha számíthattam kiadós zsákmányra. Persze igaz, hogy szilárd élelmet nem is tudtam volna megemészteni. Hisz nem-

csak a páncéлом vedtettem le. Újak voltak csápjaim, szemem, kopolyám és fogam, még a régi emésztőcsatornámtól is megváltam. Olyan volt ez mint a megfiatalodás, bár inkább szerettem volna akkor már újszülött lenni. Egyszóval, teljesen védtelen voltam.

„Szóval ez vár rám!” — gondoltam rémulten, ahogy a szomszédokra néztem. Sajnos nem volt szerencséje. Egy öreg rák — saját testvére, — mely még nem vedlett le, megragadta szegény szomszédom és ollóival széttépte lágy testét. Az pedig semmit sem tudott tenni. Még elszaladni sem ... Most már mind: a vízipockok, a halak, a békák, sőt még a rákok is büntetlenül felfalhatnak ... Mit tegyek? Hova fussak? ... Most másképpen néztem elhagyott páncéloomra, ami olyan biztos védelmet nyújtott! ...

Bebújtam az odúmba, lehetőleg olyan mélyre, ahogy csak bírtam, oda, ahol senki nem láthat, és üldögéltem, alig ettem, arra várva mikor testem új páncél borítja ...

Ha mindehhez még hozzáteszem, hogy születése utáni első évben minden rák hat-hétszer vedlik, a második évben hatszor, és csak hat éves korától vedlik évente csupán egyszer, azaz csak egyszer egy évben éli át mindazt a kínt, amiről neked, kedves olvasó mindezek után is csak halvány elképzelésed lehet, akkor dönts el te magad, könnyű-e ráknak lenni?

*Moszkva*  
*Szeged*

*Beljaev, Alexandr Romanovics*  
*Fordította: Csala Katalin*

### A fordító jegyzete

A „*Könnyű-e ráknak lenni?*” 1928-ban íródott, s azt az egyetlen mesésen fantasztikus órát írja le, mikor az író rákká változva átéli a vedlés kínjait. Az emberi létből állatiba való átváltozás motívuma emlékeztet Franz Kafka 1915 októberében publikált *Átváltozására* annak dacára, hogy a két alkotást nemcsak időben, hanem társadalmi háttérüket tekintve, valamint tragikumuk forrását és kicsengését illetően is különböző.

Kafka a darabjaira eső Osztrák-Magyar Monarchia német-zsidó kisebbségéből származott, akinek gyermekkorát a szülői zsamokság árnyékolta be, melyből adódó konfliktusok egész életén át elkísérték a túlfokozott érzékenységu író.

A Kafkánál csupán egy évvel fiatalabb Beljaev az ugyancsak pusztulásra ítélt orosz birodalom szülötte. Apja pap, maga pedig Kafkához hasonlóan jogi diplomát szerez. Mindkét író átéli az első világháború okozta politikai változásokat: az orosz óriás összeomlik, hogy egy új, agresszív és vérszomjas politikai rendszernek adja át helyét. A Monarchia is darabjaira hullik: Kafka az előre megjegyzett pusztu-

lás, az abszurdumig fokozódó embertelenség látnoka, amikor 1915-ben megírja az *Átváltozást*. Jogi diplomájával a zsebében biztosítási ügynökként dolgozik; irritálja a bürokratikus kapcsolatok szaporodása, a papírhalmoz mögött alig feltűnő egyén alakja az elidegenedés érzetét kelti benne.

Beljaevet irodalmi és színház iránti érdeklődése vonja el a jogi pályáról, s ösztönzi újságírásra. A döntő lökést azonban 1915-ben kezdődő betegsége adja: ekkor derül ki, hogy gyógyíthatatlan beteg, gerinctuberkulózisa évekre ágyba kényszeríti. Így gipszben tölti a politikai átalakulás leggyilkosabb éveit. Csak 1921-ben áll lábra, gyermekotthoni felügyelő lesz Jalta közelében, majd Moszkvában jogászodik.

Életének talán legtermékenyebb éve 1928, amikor a *Könnyű-e ráknak lenni?* íródik. Kényszerű pihenője alatt rengeteget olvasott, így nincs kizárva, hogy Kafka *Átváltozása* is kezébe került. De az sem lehetetlen, hogy csupán a gipszben átélt szenvedés, valamint az a megpróbáltatás, amit az agresszív új rendszerbe való átmenet jelentett, vezetett a rák vedlés alatti kínjainak átéléséhez.

A fent említett két forrás, a fizikai és lelki kín átélése a novella kettős értelmezésére ad alkalmat.

A vedlő rák fantasztikuma egyrészt — ahogy ezt abban az időben magyarázták, — a mesék fantasztikuma, egy komoly testi kínokat átélt ember beszámolója. Másrészt viszont felfogható úgy is, mint a védtelen ember szimbóluma, hisz 1926-tól a Szovjetunióban egyre közismertebbé válik az országban zajló tömeges kivégzések ténye. A szenvedő, egzisztenciálisan teljesen kiszolgáltatott ember papírra véssett jajsava ez, hisz a véres polgárháború még gyilkosabb „békeállapotba” vedlett át.

Az *Átváltozás* az első világháború második évében született, mikorra már a háborúért lelkesedő Kafka kiábrándult a háború és a társadalmi valóság okozta emberelésből.

Egyik író sem volt biológus, mindketten jogászok voltak. Mindkettőjük életművében ez az egyetlen, ilyen jellegű átváltozásra épülő alkotás. A darwinizmus, Nietzsche és Jung elképzelései nyilvánvalóan ilyen irányba hatottak. Ha pedig az ember az állatból fejlődött ki, miért ne lehetne ez a folyamat visszafelé is igaz? S mi mással tehető az ilyen abszurd szituáció hihetővé mint azzal, ha valós tények halmozásával támasztják alá. De miért éppen csótány, s miért pont rák?

A csótány jelentéktelen méretéhez képest visszataszító, jelenléte piszkos, a higiénia hiányát jelzi. Könnyen elpusztítható, mert védtelen, visszataszító volta miatt könnyen nyűggé válik. Ha valaki a védtelen ember kiszolgáltatottságáról beszél, gyakran unalmassá válhat. De egy emberi érzésekkel rendelkező csótány, meglehetősen komikus, azaz meglepő lévén, több figyelemre tarthat igényt.

S hogy miért éppen rák a vedlés kínjait emberi ésszel végigélő állat? Hiszen más állat is vedlik időről időre. A rák azonban két, a hasonló állatoktól elütő tulajdonsággal rendelkezik: színe vörös és hátrafelé jár. A *Könnyű-e ráknak lenni?* belső lázadása is lehet a védtelen polgárnak, aki Ezópuszhoz hasonlóan virágnyelven saját társadalmi osztályának kínjait írta le: azt a szenvedést, melynek folyamán az orosz polgárság többszöri „átvedlés” árán vetkőzte le önmagát, vetette le régi élet-szemléletét, „páncélját” újból és újból, s védtelenné válva jobbik esetben csak elkeseredetté, csalódottá vált, rosszabb esetben — akárcsak a szomszéd rák példája —, áldozatul esett védtelen helyzetének.

A vörös, hátrafelé mozgó rák nem kizárt hogy így jelezte a hátrafelé mozgó, új „vörös” rendet, melynek Beljaev duplán ki volt szolgáltatva: az osztályellenségnek

számító polgári réteg tagja volt, ráadásul halálosan beteg. Hogy életét elviselhetővé tegye, s ne az asztalfiókjának írjon, vagy esetleg munkatáborban végezze, művei nem sugározhattak pesszimizmust, s kénytelen volt az új politikai rendszer „kvázi” támogatójává szegődni: legtöbb művében elítélte a kapitalizmust, a jövőt a győztes kommunizmus fényében ábrázolta, s egyetlen fantasztikus elemét nemcsak reális, hanem tudományos tények sokaságával bástyázta körül: az idegrendszerrel kapcsolatos ismereteinek gazdagságával kápráztatta el az olvasót. Mégis, a polgári családból származó író egyre többen bírálták: elvárták tőle, hogy a jövő fantasztikus találmányait alkotó és felhasználó hősenek figuráját, konfliktusait is megalkossa. S Beljaev ezzel végleg adós maradt.

Kafka emberi értelemmel gondolkodó csótánya, aki előző emberi létének teljes tudatában van, ugyancsak erőteljes, képszerű alkotás, így az olvasó önkéntelenül hatása alá kerül: úgy az elavult Monarchia rendszerének bürokratikus útszétője által csótány-létbe kényszerített Gregor Samsa alakjának, akárcsak a vedlés kínjait végigélő ráknak.

Beljaev nem engedhette meg magának, bármennyire is halálosnak érezte a kommunizmus szorítását, hogy fölhőst a csótány tragikus sorsára juttassa: csak a mellékszereplőnek szánt szomszéd rák kiszolgáltatottságának tragikuma utal az esetleges végkifejletre. A rák — első értelmezés szerint ugyan szenved, de kínjait a természet diktálja, ezért első pillanatra nem hat pesszimistának, sokkal inkább ismeretterjesztő jellegű. Szem előtt tartva, hogy ez a halálos kín és a még rettenetesebb kiszolgáltatottság periodikusan ismétlődik, kínja felér Samsa egyszeri, visszafordíthatatlan metamorfózisával, melyet az emberi hálátlanság, a családi önkény, az embertelenség abszurd megtestesítője az öngyilkosság felé taszít.

A „vörös” rendszer többszöri „átvedlésre” kényszerítette a polgárságot; Beljaev is megpróbál többször „páncélt” cserélni: a biológiai fantasztikumot műszaki-technikaira cseréli fel, majd visszatér a biológiai tudományos fantasztikumhoz, de az új „páncélok” nem nyújtanak tökéletes védelmet: az orosz intelligencia a második világháború kezdetéig a rákéhoz hasonló kínokat él át úgy mentálisan, mint fizikailag.

S a címbe feltett kérdésre adott válasz míg a fantasztikus mese szintjén frap-páns, az orosz-szovjet valóság szintjén tragikus: nem könnyű, egyáltalán nem könnyű ráknak lenni.